

UTLÅTANDE 15.4.2026

Som riksomfattande aktör för psykisk hälsa på svenska i Finland, med särskilt fokus på dubbelminoriteten svenskspråkiga personer med psykisk ohälsa och deras närstående, vill Psykosociala förbundet lyfta fram några centrala iakttagelser och utvecklingsbehov med anledning av bedömningspromemorian om utvecklingsbehoven i lagen om tillsynen över social- och hälsovården.

För personer med psykisk ohälsa är det särskilt viktigt att vården är tillräcklig, trygg och upplevs som säker. Detta förutsätter att risker identifieras i ett tidigt skede, att vården är kontinuerlig och samordnad samt att patienten inte faller mellan olika stolar. Rätten till en individuell vårdplan, bedömning av stödbehov, regelbunden uppföljning och ett fungerande samarbete mellan vård och socialtjänst är central – oberoende serviceproducenten.

Utgångspunkten för tillsynen bör vara att säkerställa en etiskt hållbar verksamhetsmiljö för såväl personal som patienter.

En grundläggande förutsättning för god vård är tillgång till tydlig och begriplig information samt möjlighet till delaktighet. Patienten ska få information om såväl diagnos som olika vårdformer samt ges möjlighet att ställa frågor och delta i beslutsfattandet. Detta ska kunna ske på patientens modersmål, eftersom bristande kommunikation kan äventyra både rättssäkerhet och patientsäkerhet. Vid psykisk ohälsa, där den kognitiva funktionsförmågan kan vara nedsatt, är tillgänglig och anpassad information avgörande.

Vården ska som utgångspunkt ges på frivillig basis. De undantag som regleras i mentalvårdslagen förutsätter strikt lagbundenhet och respekt för mänskliga rättigheter. Tillsynen ska därför säkerställa att tvångsåtgärder används korrekt, följs upp regelbundet och bedöms utifrån tydliga kvalitets- och patientsäkerhetsindikatorer. Det vill säga, tillsynen bör också synliggöra maktförhållanden inom vården och säkerställa att patientens rättigheter inte åsidosätts i situationer där det råder obalans i makt.

Rätten att framföra klagomål och göra anmälningar, inklusive på svenska, ska tryggas. Tillsynsmyndigheterna måste ha tillräckliga resurser och kompetens för att behandla ärenden rättssäkert och utan dröjsmål. Det är också viktigt att säkerställa att patienter och klienter har en reell möjlighet att framföra klagomål och göra anmälningar även efter en längre tid. Särskilt inom psykisk ohälsa kan det ta tid innan individen har tillräckliga resurser och ork att initiera en sådan process.

Brister i ett led av systemet riskerar att få konsekvenser i andra delar, vilket understryker behovet av en helhetsorienterad tillsyn. Tillsynen bör inte enbart vara reaktiv, utan också ha en förebyggande funktion där risker identifieras i ett tidigt skede. I detta sammanhang är en välfungerande egenkontroll (omavaltvonta) central och bör systematiskt följas upp

som en del av tillsynen. Särskild uppmärksamhet bör riktas mot övergångsskedan i servicesystemet, där riskerna för avbrott i vård och stöd ofta är som störst. Dessa skeden bör därför vara föremål för förstärkt tillsyn och uppföljning.

Erfarenhetsexpertis bör systematiskt inkluderas i utvecklingen och utvärderingen av tillsynen.

Det är också viktigt att säkerställa jämlikhet i en bredare bemärkelse. Utöver språkliga rättigheter bör tillsynen beakta regionala skillnader i tillgången till vård och tjänster, samt säkerställa att tjänsterna är tillgängliga för alla, oavsett bakgrund eller livssituation. Särskild uppmärksamhet bör riktas mot sårbara grupper, där risken för ojämlig behandling eller bristande tillgång till vård kan vara större. En jämlik tillsyn förutsätter att dessa skillnader synliggörs och aktivt beaktas i utvecklingen av systemet. Tillsynen bör därmed främja samarbete mellan de olika aktörer som deltar i tjänsteproduktionen. Vidare bör tillsyn och uppföljning ske på nationell och regional nivå, samtidigt som individens och gemenskapernas perspektiv beaktas.

Personalens kompetens är en avgörande förutsättning för att säkerställa en trygg, rättssäker och kvalitativ vård. Det är därför viktigt att tillsynen även omfattar hur kompetensen skapas, upprätthålls och utvecklas inom organisationerna. Detta innebär att personalen behöver ha tillräcklig utbildning och kontinuerlig fortbildning, särskilt inom bemötande, psykisk ohälsa, patienträttigheter och etiska frågor. I en allt mer komplex verksamhetsmiljö är det också centralt att stärka personalens förmåga att hantera osäkerhet, göra avvägningar och arbeta utifrån ett helhetsperspektiv. Tillsynen bör därför uppmärksamma hur arbetsgivare säkerställer förutsättningar för lärande, reflektion och professionell utveckling i det dagliga arbetet.

Tillsynen över social- och hälsovården spelar en central roll i att upprätthålla förtroendet för systemet. Därför är det avgörande att tillsynen är rättssäker, transparent och utgår från människans värdighet och rättigheter. I detta sammanhang är det också motiverat att granska och tydliggöra social- och patientombudsmännens roll som en del av rättsskyddet. Det är även motiverat att bedöma om skyldigheten att utreda brottslig bakgrund bör utvidgas till att omfatta även andra än personer i arbets- eller tjänsteförhållande, såsom hyrd arbetskraft. Ur klient- och patientsäkerhetens perspektiv är det viktigt att motsvarande krav tillämpas oberoende av anställningsform.

Även infrastrukturen utgör en central del av en trygg och fungerande vård. Detta omfattar såväl ändamålsenliga lokaler som tillgång till fungerande och uppdaterade arbetsredskap samt informationssystem. Brister i dessa kan direkt påverka både klient- och patientsäkerheten samt personalens arbetsförutsättningar. Det är viktigt att lokalerna stöder integritet, trygghet och återhämtning, särskilt inom psykiatri och boendeservice, där den fysiska miljön har stor betydelse för individens upplevelse av vården och stödet.

Användningen av åtgärds-koder enligt Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) utgör en viktig del av tillsynen, eftersom de möjliggör systematisk uppföljning, jämförbarhet och synliggörande av vårdåtgärder. För att dessa ska fungera ändamålsenligt krävs det att registreringen är enhetlig, korrekt och tillräckligt täckande. Samtidigt är det viktigt att vara medveten om att kodning också kan styra verksamheten och riskera att förenkla komplexa vårdprocesser. Tillsynen bör därför inte enbart baseras på kvantitativa data, utan kompletteras med kvalitativa bedömningar för att säkerställa att vårdens innehåll och kvalitet motsvarar patienternas behov.

Digitala klient- och patientdatasystem spelar en central roll för både vårdens kvalitet och tillsynens möjligheter. Det är viktigt att systemen är användarvänliga, samverkar och stöder informationsöverföring mellan olika aktörer. Brister i systemen kan leda till informationsförluster, ökad arbetsbelastning och i värsta fall risker för klient- och patientsäkerheten. Särskild uppmärksamhet bör fästas vid informationssäkerhet och dataskydd, men också vid hur systemen stöder kontinuitet i vården och möjliggör en helhetsbild av individens situation. Dessutom bör tillsynen beakta hur digitala lösningar påverkar jämlik tillgång till vård, så att de inte skapar nya former av ojämlikhet. Som en del av uppföljningen av språkliga rättigheter är det viktigt att klient- och patientdatasystemen möjliggör tydlig registrering av på vilket språk service, vård och handledning har getts, till exempel i situationer där en svenskspråkig patient har fått service på finska. Psykosociala förbundet vill understryka att språket bör inkluderas som en obligatorisk och strukturerad registreringsuppgift. Tillsynen ska även omfatta språkliga aspekter, och utgångspunkten behöver vara att det finns tydlighet kring vilka tjänster som erbjuds på svenska.

Avslutningsvis vill vi betona att tillsynen över social- och hälsovården behöver utvecklas i takt med ett allt mer komplext och föränderligt samhälle. För att möta framtidens utmaningar krävs ett helhetsperspektiv där kvalitet, säkerhet, jämlikhet och kontinuitet integreras med ett systematiskt lärande och en förmåga till anpassning.

Det är samtidigt viktigt att tillsynen inte enbart fokuserar på strukturer och system, utan också på hur vården och stödet förverkligas i människors vardag, till exempel inom boendeservice. Att se hela människans livssituation – bortom enskilda tjänster – är avgörande för att säkerställa att stödet verkligen svarar mot individens behov och främjar delaktighet, funktionsförmåga och livskvalitet.

Det handlar ytterst om att bygga ett system som inte enbart reagerar på brister, utan som också har kapacitet att förebygga risker, stärka tilliten och upprätthålla en hållbar och värdig vård samt vardag för alla. Detta förutsätter samarbete, långsiktighet och ett tydligt fokus på människans behov och rättigheter i alla delar av systemet. Därtill bör tillsynen beakta beredskap för störningssituationer och främja en helhetssyn på

säkerhet (total säkerhet), så att systemet även under undantagsförhållanden kan säkerställa kontinuitet i vård och stöd.